

Magnus Tøndevoldshagen

Nedskriverens navn	Arne Gilberg
Adresse	Lesja
Fødselsår	1921
Fødested	Fåberg

Er det egne opplevelser som skildres? Nei

Fortellerens navn	Magnus Tøndevoldshagen
Adresse	Lesja
Fødselsår	1889
Fødested	Lesja

Jeg, Magnus Tøndevoldshagen, er nå småbruker og er født 1889 på husmannsbruket Tøndevoldshagen i Lesja. Min bestefar Hans Olsen var fra Heidal og gift med Anne Johan-Henriksdatter som var født 1812 på søre Orderløkken i Lesja. Disse var de første som bygslet bruket Tøndevoldshagen, det var i 1840. Bruket bestod da av en liten uryddet hamneløkke på ca. 8 da. Det meste av dette ble dyrket av bestefar, og fjøs og en liten stue ble oppbygd av ham. Husa tilhørte således husmannen og han måtte således også vedlikeholde disse.

Besetningen på bruket var i bestefars tid en eneste ku. Som foring til kua ble det i tillegg til det som kunne høstes på bruket tatt mose fra fjellet. Hvilke betingelser bestefar hadde kjenner jeg ikke til, men han arbeidet visstnok hele året på hovedbølen Tøndevold Søre gnr. 90 bnr. 3 i Lesja. Min far Johan Hansen Tøndevoldshagen var født i 1852 på Tøndevoldshagen (døde 1938) og gift med Guri Fredriksdatter født 1858 på Orderløkken i Lesja. Far bygslet bruket i 1887 og da ble avgiften omregnet slik at han skulle betale 150 daler (ca. 600 kr.) pr. år. + arbeid som skulle være 1 uke om våren, 1 uke i slått og 1 uke om høsten, + skjæring av 6 halvmål (dagmål) med åker. Bygselen gjaldt da på hans levetid og en generasjon etter ham. Da denne bygselavgift ble beregnet skulle det i tillegg til de 8 da. Bestefar hadde bygslet tillegges bruket et dyrket areal på 9 da. Slik at hele bruket ble på ca. 17 da. Videre skulle det tildeles et skogstykk på 25 alen bredde på vestsiden av dalen. Beiterett i utmark og vedrett i gårdens skog.

Far hadde sikkert tatt denne bygsel på slike vilkår for å være mer fri for pliktsarbeid på gården på grunn av at han var håndverker (Murer). Han hadde nok en stor del av sin inntekt på muring av steinfjøs både i og utenom bygden. Disse inntekter gjorde forholdene bra på dette bruket selv om far fikk en stor barneflokk å forsørge. De hadde 7 sønner og 1 datter. Eldst var Anna født 1885, Hans 1887, Magnus (jeg) 1889, Ola 1891, Fredrik 1894, Anton 1896, Jonas 1898 og Gustav 1901. Etter hvert som disse voks opp ble det trangt i den vesle husmannsstuen som hadde 2 rom i alt 25 kvm. Golvflate og dertil meget dårlig. Far bygde da en ny stue med to rom som var litt større ca 30 kvm. Alle flytte da inn i den nye stuen. Barna måtte ut på arbeid tidlig. Anne og Hans utvandret til Amerika i 1905. Fredrik reiste etter i 1910. Ola ble bruker i Vågå. De andre er bosatt i Lesja. Hans falt i krigen i Frankrike i 1917. I den vesle stuen som far bygde bodd han i all si tid med sin familie som besto av far, mor og 8 barn. I tillegg til disse var det ofte opptil 3 håndverkere som lå der om natten. Håndverkere som skreddere – skomakere o.l. skulle ha mat og losji der dem for. Da var det nok ikke tale om sengeplass for alle. Barna fikk ligge på golvet. Vi hadde noen karmersammenslått av bord. Disse var det lagt halm i, og der kunne vi ligge opptil 3 stykker i sammen i en karm. Om dagen ble disse karmerskuvd under de sengene de hadde for å gi plass på golvet. I sengen lå

det bestandig to og to sammen. Inventaret var som ventelig kunne være meget sparsommelig. Av kokekar var det en eneste jerngryte som hang i peisen bestandig. To eller tre bøtter lagget av tre som far gjorde selv. Spiseredskap som skjeer, kopper og tallerkner var også av tre og ble laget av far. Disse ble sjelden vasket opp, bare satt på plass i hyller på veggen.

Noe pryd på vegger og i gass var det ikke. Blomster i glasene var det ikke og det eneste utenom spiseredskapene som hang på veggen var 3 geværer (munladningsgevær). Selv om disse nok kunne pynte op i stuen var det nok ingen prydgjenstand, men en nyttegjenstand i det reinsjakten var en viktig næring.

Kostholdet bestod av bare grovkost. Graut og vellings kokt av vann og sammalt bygg. Kjøtt, da særlig av rein og griseflesk. Av brødvarer brukte vi bare tvistekt flattbrød. Gjæret brød (kaku) fantes ikke. Tvistekt brød vil si at de stekte to og to leiver oppå hverandre. På denne måten ble leivene langstekt og brødet ble sterkt g noe å tygge å. Til festbruk var det da skrivarbrød og til kaffemat (småbrød) bruktes avletto eller undbeksto som det også kaltes. Skrivarbrød bestod av avletto stekt i jern påsmurt en røe av sur fløte og mjøl krotet utover leiven med en kam av bjørkenever. Siden ble leiven stekt på begge sider i en peis for åpen varme på noen steinheller. Kostholden heime var som på gårdene flest og alltod nok mat. Likeledes hadde vi nok kleder. Det var nok fars inntekter som murer som gjorde at vi alltid hadde nok mat og kleder. Bruket kunne ikke fø så mange. Far hadde 3 ukers pliktarbeid på gården + skjæring av 6 dagmål åker. Dette var gratisarbeid – altså en del av leien – men han arbeidet litt ellers også å gården når husbonden hadde bruk for ham. For dette arbeide hadde han 80 øre dagen som varte fra kl. 06.00 til kl. 20.00. Dagen var inndelt i fire skift med kvil imellom. Etter kl. 20.00 var det arbeidet på bruket som skulle gjøres og dette pågikk ofte til langt på natt.

Vårnnarbeidet på bruket ble alltid utført på kvellene og med hand og grev. Gjødsele ble dratt ut på kjelke og gravd ned. Avlingene ble båret i hus på ryggen. Kornet tresket med tuss og dratt på kjelke vinterkvellene ca. 8 km. Vei til en bekkevern. Om våren når det var vann nok ble det malt litt i en liten kvern på Løftingsmo. Utenom arbeid på garden drev far med murerarbeid om sommeren. Om vinteren i fjellet på rupefangst. Ofte fra desember til mars. Dette ga god inntekt. De var heime en tur kvar veke og leverte fangsten for salg. Det meste jeg kan huske som ble tatt på en vinter av to mann var 1000 ruper. De hadde da omkring 100 snarer lagd av hestetagl. Vanlig betaling for rupa var fra 35 til 50 øre pr, stk. God fortjeneste, men en slitsamt liv. Seterhusa var dårlige og i styggvær kunne snøfokket stå langt innover golvet. Det bles inn fra vegger og tak. Varmen måtte holdes på peisen hele døgnet. Den ene passet varmen mens den andre sov.

Det var ellers mye mosekjøring fra fjellet om vinteren. Mosen ble satt i lass i sept, og det var vanlig akkort for en mann å sette ett og ethalvt lass. Det skulle da gå 18 repp i lasset. Repp var en korg av vier med ramme rundt. Mosekjøringen ble ofte utført som en del av pliktarbeidet, og en skulle da ha to hester fra gården. En ukes arbeidsplikt svarte da til 9 lass mose fra vestsiden (kjølen) og 12 lass fra Dalsiden. Onga var ofte med og drog mose på kjelke. Et slikt lass var ca. 100 kg. Dette var fra heimfjellet og turen tok da som regel 4 timer men ble det styggevær kunne hele dagen gå med. Vi hadde aldri med oss mat p disse turer, og en kunne ofte bli båd sulten og utslitt etter en slik dag i mosefjellet. Mosen kom godt med som tilleggsfor til dyrene. På bruket ble det avlet forholdsmessig mye korn. Dette var mat. Vi vinterfødde 3 kuer og 5 sauer på bruket, men det hente ofte at vårknipa ble hard, og far måtte da kjøpe for da oftes fra hovedbølet.

Reinsjakten var også en viktig næring for far. Han kunne ligge flere dager i fjellet om høsten etter rein. Dette skaffet oss kjøtt med neste av året. Kona og ongene var med i mye arbeid.

Blandtannet i skuronna på gården og i mosehøen om høsten. De samledes da på seterene og det kunne ofte være opptil 30 støkker på en seter. Menn, kvinner og barn omhverandre. Om

natta lå de da utover golvet. Det var trangt om plassen ved peisen når det skulle kokes grøt. Det var ikke noen felles husholdning der, alle hadde grauten hver for seg. Ja det var vesentlig graut det gikk i. Grautfatet hadde de også med i måsåhøen som niste for dagen. For at grautfatet ikke skulle forveksles, spikket man en trepinne og skreiv navn på og satte i grautfatet. Etter hvert som moselassene ble ferdig måtte de merkes, først hvem eiermannen var og så med en lang staur midt i lassen som om vinteren ville være synbar etter at snøen hadde dekt moselasset.

Skolegang var vanlig folkeskole som da holdt til på en gard her. Onga måtte tidlig ut for å skaffe seg mat og kleder. Vi var borte på fortjeneste om sommeren som onnekarer o.l. og gikk på skolen om vinteren. Første gang jeg var borte for å tjene var i 1902. Var da på Tøndevold hele sommeren som onnekar og jeg tjente da kr. 10 & kleder og sko for sommeren. Men så var en da også forsiktig med pengene i den tid. Da jeg sluttet på Tøndevold om høsten hadde jeg att kr. 9,50. Jeg hadde altså brukt 50 øre om sommeren. I 1903 var jeg i Lida som onnekar og tjente da kr. 30 + kleder og sko. Høsten 1904 ble jeg konfirmert og kunne da være i arbeid hele året. Jeg begynte på Kolstad store og tjente da kr. 100 + kleder om året. Vinterarbeidet bestod av måsåkjøring fra fjellet. Jeg kjørte da med to hester alene, og den vinteren ble det brukt 58 måsålass på Kolstad.

I 1906 kom jeg til Stavheim om vinteren og der kjørte jeg 200 tylfter tømmer. For dette fikk jeg kr. 70 + 1 par sko og en jakke. 1910 kom jeg til Hattrem og var nok da en erfaren onnekar. Jeg fikk der stor betaling kr. 400 for hele året i rede penger uten kleder. Dett var nok sikkert det meste som var betalt for onnekarer på denne tid. Til sammenlikning kan jeg nevne at underlensmannen i Lesja da hadde kr. 300 for året.

Det var i grunnen liten standsskilnad blant folk i Lesja. Husmannen og onga var ofte med på tilstelninger på gården som gravøl og gjestebud. Det var nok å enkelte gardar at husbonden åt i stua, mens tjenera åt på kjøkkenet, men det forekom ikke på Tøndevold.

Jeg har ikke vært husmann selv, for bruket ble kjøpt av en yngre bror etter at faren døde. I 1914 begynte jeg på jernbaneanlegg og drev der i 26 år. Vi hadde der 10 timers dag og tjente da 40 øre timen, mens ved akkordarbeide kunne komme opp i 60 øre timen. I 1929 kjøpte jeg bruket Orderløkken nordre i Lesja og onga mine dreiv dette bruket til jeg i 1942 slutet ved anlegg. Siden den tid har jeg drevet på dette bruket.

Jeg ble gift med Anna Hovhaugholen, datter av Ola Paulsen Runningshaug og kone Ingrid Hestdalen fra Dovre, som var husmannsfolk på Holaker og Hovhaug. De bodde å Hovhaugholen og arbeidet på gårdene begge to. Kona som vaskehjelp og han som pliktarbeid hele året. Bygslinga hans var av den gamle sorten (pliktarbeid hele året). På disse forhold passer husmannsvisa meget godt. Men praksis var den at han fikk noen ører når han ba om det, og forholdene på husmannsbruket var meget dårlige, stundom var det også lite mat. Bruket var dårlig, de fødte bare en ku og husmannen fikk ikke lov til å dyrke op bruket. All hans arbeidskraft skulle nyttes på gården. Han var, utenom vanlig arbeidstid, stallkar og da det var mye hester på disse gardar på den tid, var han sjelden heime – arbeidet i stallen det meste av natten. Bruket ble vanskjøttet og ga lite av seg. Her var det mann og kone med ni onger som skulle ha mat og kleder og det var nok mang en gang onga gikk sultne til sengs. Tidlig måtte de ut. Anna var 9 år da ho måtte ut å tjene. Ho gikk på skole – og ble konfirmert på de gardene ho tjente på. Her var et av stenden hvor det standsskildnaden var meget synbar.

Husmannsvisen.

1. En husmann uti Norge han har det ei for godt,
for plassen må han slite om det går nokså smått.

- Ja åtte skilling dagen om våren husmann får,
og seks når det er vinter, det kan du tru forslår.
2. Men når så slåttan kommer, da får han opptil tolv,
da får han full erstatning for lave vinterfold.
Da kan du tru en husmann sin plass betaler fort,
da kan han kaste sorgen og all bekymring bort.
3. De rike uti gjestebud de reiser til hinann,
de tenker ei på kosten til simpel arbeidsmann.
For suggel får man sjelden som kjøtt og flesk og smør,
men sild og graut og velling bedre virkning gjør.
4. Det hender undertiden at husmann kaffe får,
men den er kokt på gruten som att på kjelen står.
I kan da ikke skjønne at kaffen min var veik,
for han var da kokt på kjelen og jammen var han heit.
5. To dager i hver uke skal høre husmann til,
men blir han borte lenger, da bliver verten vill.
Jeg tror det blir det beste jeg lensmann tar med meg,
og går til husmannslusken og danser huskom-hei.
6. Når husmann er utkastet og hytten den er tom,
da kan en ny innsettes uti den andres rom.
Da får han samme regler som den der var der før,
og visst han derpå kjegler da får han samme kjø.

Jeg gjengir en historie fra Dovre.

Husmennene på Vigerust har nok ikke mer enn åtte skilling dagen, men så tok Dom det rolig
å, for om en la en tiøre på knivskaftet så var det tvilsamt om den datt tå.